

СИДОРЕНКО А.І., кандидат
педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри документознавства та
інформаційних систем ВП «МФ
КНУКіМ»

Т.Г.ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРІ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ (ВИДАННЯ ТВОРІВ ПОЕТА)

Використання Т.Г. Шевченка для формування інтересів у культурі пам'яті та історії з боку політиків, письменників, митців і науковців має в Україні давню традицію. В різні часи існували різні способи прочитання Шевченка: за радянських часів як революціонера-демократа, за умов незалежності як борця за незалежність України, який став символом своєї нації і своєї країни.

Для нас Тарас Шевченко не тільки значиме явище історико-літературного минулого, але і, безумовно, частина сучасної культури сьогодення. Адже, саме Шевченко відкрив світові національне буття українців, виконавши тим самим свою історичну місію генія і національного пророка, відстояв честь свого народу і вказав йому шляхи подальшого поступу.

Життя і творчість видатного українського поета, прозаїка, художника привертає увагу дослідників і читачів, перед якими розкриваються складність його соціальних і філософських поглядів, їх співзвучність з сучасністю. Твори Шевченка є надбанням українського народу та народів світу, вони зберігаються у бібліотеках різних типів і видів, у приватних колекціях, музеях, виставках, представлені оригіналами та копіями. Їх продовжують видавати в Україні та інших країнах.

Наше дослідження пов'язане з аналізом частини книжкової шевченкіани за наступними ознаками: прижиттєві видання, за структурою, цільовим призначенням та видавничою структурою видань творів Шевченка.

Найвидатнішим виданням поета був «Кобзар». На початку 1840 року збірник творів Шевченка під назвою «Кобзар» був зданий до друку. Як свідчить дата на звороті титульної сторінки, цензурний дозвіл на видання «Кобзаря» був одержаний 12 лютого 1840 року. В

березні книга побачила світ. Зі всіх прижиттєвих видань творів перший «Кобзар» мав найпривабливіший вигляд: хороший папір, зручний формат, чіткий шрифт. Примітна особливість цього «Кобзаря» — офорт на початку книги за малюнком Василя Штернберга: народний співак — кобзар із хлопчиком-поводирем. Це не ілюстрація до окремого твору, а узагальнений образ кобзаря, який і дав назву збірці. Вихід цього «Кобзаря» (накладом 1000 примірників), навіть урізаного царською цензурою, — подія величезного літературного й національного значення. У світі збереглося лише кілька примірників «Кобзаря» Т. Шевченка 1840 року.

Друге видання «Кобзаря» датується 1844 роком під назвою «Чигиринський Кобзар» - як передрук першого видання «Кобзаря» з додатком поеми «Гайдамаки».

Третє видання «Кобзар» 1860 року надруковано коштами Платона Симиренка, відомого в Україні цукрозаводчика і мецената, який виділив для видання «Кобзаря» 1100 рублів. Це видання було значно повніше попередніх: сюди увійшло 17 творів і портрет Тараса Шевченка.

Того ж 1860 року вийшов «Кобзарь» у перекладі російських поетів (СПБ, 1860; переклад російською мовою за редакцією М. Гербеля). Це останнє видання «Кобзаря» за життя автора.

Четверте видання «Кобзаря» з'явилося в 1861 році. Збірка Шевченкових віршів, друкована під заголовком «Кобзар», опублікована на сторінках щомісячного журналу «Основа» за редакцією Василя Білозерського, книги I–XII. Текст надрукований кулішівкою і має наголоси на словах із кількома складами (за винятком букви «і», на якій не завжди друкарня могла позначити наголоси з технічних причин). Книга I з'явилася за життя Шевченка, а у книзі II був опублікований некролог поета.

Треба зазначити, що Петербург першим заговорив про твори Шевченка. До України звістка про вихід «Кобзаря» і сам «Кобзар» дійшли пізніше, але поезія Шевченка полонила серця народу, пробуджувала в ньому національну і соціальну свідомість. Народ зрозумів душу Шевченкових творів, в його пісні вчув свою пісню. Серед українських збірників і альманахів того часу найбільш помітним була «Ластівка», в якій надруковано п'ять творів Шевченка: «Причинна», «На вічну пам'ять Котляревському», «Вітре

буйний», «Тече вода в синє море» і уривок з поеми «Гайдамаки» (розділ «Галайда»).

Слідом за «Ластівкою» у грудні 1841 року в Петербурзі виходить з друку окремою книгою поема Шевченка «Гайдамаки», яку поет друкував на власні кошти, так як в листі до Квітки-Основ'яненка скаржився, що книжка вже надрукована, але не випущена, оскільки «ей-богу, сором сказати, нема чим викупити з друкарні».

На відзначення 100-річчя видання «Кобзаря» в «Основі» 1861 року і сторіччя смерті Шевченка це видання вперше було передруковане окремою книжкою за редакцією Ярослава-Богдана Рудницького в 1961 році. Видання здійснила Українська вільна академія наук, Інститут шевченкознавства. Профінансував видання український підприємець Степан Дурбак.

Інші видання «Кобзаря» датуються 1867 роком, празьке видання «Кобзаря» 1876, видання «Кобзаря» в Росії 1907 року, потім 1908 та 1910. Перше радянське «канонічне» видання збірки побачило світ 1925 року за редакцією Яреми Айзенштока і Миколи Плеваки.

Урядовий Ювілейний Комітет по вшануванню пам'яті Тараса Шевченка ухвалив видати до 125-річного ювілею окремими виданнями повну збірку всіх поезій та п'ятитомний збірник творів, що вміщував усі поезії, прозу, драми і «Щоденник» поета. 1939 року у Державному Літературному Видавництві вийшов «Кобзар» (повна збірка поезій). Станом на 1985 рік в Україні збірка виходила 124 рази загальним накладом понад 8 мільйонів примірників. Низку творів із «Кобзаря» перекладено понад 100 іноземними мовами. 2006 року видавництво «Корбуш» створило три «Кобзаря». Перший — колекційне видання: шкіряна оправа із золотим тисненням. Друге — доступніше, але теж вишукане. А третє — перекладене англійською. Усі три видання мають малюнки Тараса Григоровича, слайди яких надав Національний музей Т. Шевченка, та всі твори. 2009 року київські видавництва «Дух і Літера» та «Оранта» видали «Кобзаря» Т. Шевченка зі всіма (в тому числі, з 18 кольоровими) ілюстраціями Василя Седяра (1899–1937) та у 2011 року було здійснене його перевидання.

Слід зазначити, що до ювілейних дат Т.Г. Шевченка готувалися видання «Кобзаря». Так, до 100-річного ювілею від дня народження Т.Г. Шевченка (1914р.) – підготовлене фототипічне видання «Кобзаря» 1840 р., підготовлене і здійснене коштом Наукового

товариства ім. Шевченка у Львові. До 150-річного ювілею видавництво АН УРСР здійснило 1962 року фототипічне (факсимільне) перевидання «Кобзаря» на 115 сторінок без змін і виправлень накладом 100 000 примірників. У 2004 р. здійснено видання факсиміле «Кобзаря» 1907р. накладом 1000 прим. та «Кобзаря» 1849 р. накладом 1600 прим (у Переяслав-Хмельницькому.

Слід назвати також і останнє прижиттєве видання Т.Шевченка «Буквар южнорусский» (1860 р.), надрукований накладом 10 000 примірників коштом автора за 195 крб. 50 коп. Ця книжка була першою дитячою демократичною читанкою в Україні. Коштував «Буквар» 3 коп. і його могли купити найбільш бідні люди. Факсимільне видання «Букваря Южнорусского» Т.Г. Шевченка накладом 100000 примірників вийшло у видавництві «Веселка» 1991 року (зі вступною статтю О. Гончара).

Важливим аспектом дослідження також стали аналіз потоку видань Шевченка за структурою. Так, повні зібрання творів поета були видані в Україні: у 10-ти т. за 1939-1964 рр.; у 6-ти т. за 1963-1964 рр. та у 12-ти т. за 2001-2005 роки та 12-ти томне повне зібрання творів Шевченка до 200-річчя з дня його народження (впродовж 2012-2014 рр.) А також повне видання творів Шевченка у 14-ти т. видано в Чикаго впродовж 1959-1961 рр.

Зібрання творів та твори Шевченка (у 4-х, 5-ти томах) видавалися в 1963, 1977, 1978 та 1979 роках. Також окремо треба виділити видання мистецької спадщини у 4-х томах, альбоми з живопису та графіки поета (1960-1980 рр. видання). До групи «Інші зібрання творів» можна віднести: «Більша книжка. Автографи поезій 1847-1860рр.» (К.,1963); «Мала книжка. Автографи поезій 1847-1850рр.» (К.,1984); «Дневник. Афтобіографія. Автографы» (К.,1972 р.) та ін.

З другої половини ХХ ст. виходять довідкові матеріали про Т.Г.Шевченка «Тарас Шевченко і Крим: енциклопедичний довідник» (2007 р.); «Шевченко в колі сучасників: словник персоналій» (К.,1976 р.) та ін.

Велику низку видань можна об'єднати за рубрикою «Біографія Шевченка», до якої треба віднести видання таких авторів: Бабушкіна О.К., Багрія О.Т., Бернштейна М., Большакова П.Н., Бородіна В.С., Горбача Н., Жур П., Зайцева П., Скуратовського В. та ін.

Частина книжкової шевченкіани до 200-річчя з дня народження Шевченка представлена окрім названого повного зібрання творів поета також виданням дитячого Кобзаря, нотним виданням «М. Лисенко. Контати для хору та симфонічного оркестру. Партитура» до якого увійшли два твори на слова Т. Шевченка «Радуйся, ниво неполитая» та «Б'ють пороги» державного видавництва «Музична Україна». Також вийшов друком альбом репродукцій художніх творів Т. Шевченка, у 2014 році готується до друку каталог повернених в Україну документів і матеріалів, пов'язаних із життям і творчістю Т. Шевченка.

Окремою строкою у потоці видань сучасної України треба назвати публікації Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Вийшли 16 випусків збірника наукових праць «Шевченкознавчі студії», у 2013 році підготовлений Українознавчий альманах (Вип.12), присвяченій постаті Т.Г. Шевченка, в якому розглядається широке коло проблем, пов'язаних із сучасним розумінням і баченням творчості Т.Шевченка. Вперше підготовлені і видані літературні палімпсести «Леонід Білецький. Шевченкіана у трьох томах». Тут зібрані видання шевченкознавчих праць відомого українського вченого Білецького (1882-1955pp.), вміщені його аналітичні статті до творів Шевченка.

Слід відзначити, що за півтора століття після смерті поета накопичений величезний інформаційний матеріал про його життя і творчість. Видані цікаві спогади сучасників: художників, літераторів, громадських діячів, істориків, етнографів, представників духовенства, політиків, акторів та ін.

На сторінках сучасних часописів «Дивослово», «Слово і час», «Сучасність», «Урок української», «Слово і доля», «Українська література в школі», «Українська мова та література» висвітлюється сучасними дослідниками літературна творчість поета за такими темами: текстологія поетичних творів Т. Шевченка; образ саду у творчості Шевченка; образ дерева і семіотика візуально-просторових концептів; семантика символів у творчості Шевченка; молитва у поетичному дискурсі поета; сатира Шевченка; інтимна лірика Шевченка; національні психотипи у творчості Т. Шевченка; історичні сюжети у творчості Шевченка; «мати» в поезії Шевченка; графіка поетичного тексту Шевченка тощо.

Аналіз творів про Шевченка та його творчість дозволяє виділити їх ще за такими темами як «Шевченко і мистецтво» (Шевченко і музика, театральна Шевченкіана, Шевченко і музичний фольклор України, Шевченко і народна пісня, танцювальне мистецтво в творчій діяльності Шевченка), творчість Шевченка в історичному та філософському аспектах, малярська спадщина Шевченка, Шевченко в житті різних народів, вивчення творів Шевченка у школі.

Аналіз видавничої структури потоку видання праць Шевченка та літератури про нього можна констатувати, що твори Шевченка в Україні у ХХ столітті видавалися видавництвом АН УРСР, видавництвами «Дніпро», «Наукова думка», «Мистецтво», а видання про поета – державним видавництвом політичної літератури (50-ті роки ХХст.), видавництвами «Дніпро», «Мистецтво», «Радянський письменник», «Каменярь», «Либідь», «Прапор» (Харків), «Художня література», «Вища школа», «Таврія» (Сімферополь).

Щодо мови проаналізованих видань, то переважна більшість представлена українською мовою.

Аналіз потоку видань Т.Г. Шевченка та літератури про нього дозволяє виділити і бібліографічні покажчики, підготовлені і видані бібліотеками України з 1921 року до 2013 року. Списки покажчиків подані на сайтах бібліотек України.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що твори Шевченка видавались і видаються на сучасному етапі, вони сприяють прилученню людей до рідної мови, досягнень національної культури, її збереження та розвиток. В Україні простежується тенденція видання повного зібрання творів поета, його вибраних творів та приділяється увага публікаціям за результатами проведених досліджень творчості Т.Г. Шевченка.